



TARİXÊ TİYATROYİ U EDEBİYATÊ ZAZAKİ DI TİYATRO (Tiyatro Tarihi ve Zaza Edebiyatında Tiyatro) (Theater History and Theater in Zaza Literature)

İbrahim DAĞILMA¹

KILMVATE

Edebiyatê Zazaki, Edebiyatê nuşteki ser hema newe yo. Esero Zazakiyo verin yo mewlid o. Ehmedê Xasi ino mewlid serra 1899 dı nušto. Esero dıyn zi, yo mewlid o. Ino mewlid serra 1906 dı hetê ‘Usman Efendiyo Babıcı ra omeyo nuştış. Edebiyatê Zazaki dı pê herfanê Latinki u hewayê modern dı nuştıyê verin 1960 ra pê nusiyeni u serranê 1990 ra pê ino ware dı xebati zêdiyeni. Tewirê kay u tiyatroyê eseri zi serranê 2000 ra dıma nusiyeni. Edebiyatê Zazaki ê modern dı berdevomi ri yo hişa hira u yo bedıliyayıšo pit lazım ê; ino bedıliyayış qey tiyatroyê Zazaki zi lazım o. Zazaki, hem hetê zıwan hem zi hetê edebiyat ra wareyê modern biyayışi dı newe ya. Inay ra yo yema sıst ser runayışê edebiyat zuar o. Ina zuari, nuştışê kay u tiyatroyê dı zi xu ramuecnena. Kayê Zazaki serranê 90’ın ra heta eka qey daşınasnayışê yo şari u kulturê yın yo xizmet diyo. Serranê peyinan dı kayi Zazaki, yo çerçewaya ‘mizahi u ironi’ dı meseleyanê şexısan u şari ani verê çımani. Eger ma tiyatroyê Zazaki u tiyatroyê zobina edebiyatan binon tıver ma vineni ki Zazaki hetê tiyatroyê ra hema zaf newe ya u sıst a.

Kelimeyi Mıfteyi: Zazaki, Edebiyat, Tiyatro, Kay, Tiyatroya Zazayan

ÖZET

Zazaca Edebiyatı, yazılı edebiyat yönüyle henüz yenidir. İlk Zazaca eser, bir mevlittir, Ehmedê Xasi bu eseri 1899’da yazmıştır. İkinci eser de bir mevlittir. Bu mevlid 1906 da Usman Efendiyo Babıcı tarafından yazılmıştır. Zazaca latin harfleriyle ve modern havada ilk yazılar 1960’tan sonra yazılır ve 1990’lı

1 Öğr. Gör. Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, idagilma@bingol.edu.tr

yıllardan sonra bu alanda çalışmalar çoğalır. Oyun ve tiyatro türünde eserler ise 2000'li yıllardan sonra yazılır. Modern Zazaca edebiyatında devamlılık için geniş bir bilinç ve güçlü bir değişim lazımdır. Bu değişim tiyatro için de lazımdır. Zazaca, hem dil hem de edebiyat yönüyle modernleşme sahasında yenidir. Bu yüzden, gevşek bir zemin üzerine edebiyat inşa etmek zordur. Bu zorluk, kendini oyun ve tiyatro yazmada da kendini gösterir. Zazaca oyunlar, 1990'lı yıllardan şimdiye kadar bir halk ve onların kültürünün tanıtılmasında bir hizmet görmüştür. Zazaca oyunlar, kişilerin ve halkın meselelerini bir mizah ve ironi çerçevesinde göz önüne getirirler. Eğer Zazaca tiyatroyu ve diğer edebiyatların tiyatrosunu karşılaştırırsak Zazacanın tiyatro yönünden henüz çok yeni ve zayıf olduğunu göreceğiz.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, Edebiyat, Tiyatro, Oyun, Zazaca Tiyatro

ABSTRACT

Zazaish Literature is still so new in written literature. The first work in Zazaki language is a type of Mevlit, the book in which the whole life, especially the birth of Prophet Muhammed is narrated in form of poetry, written by Ehmedê Xasi in 1899. Moreover, the second Zazaki work is also a Mevlit written by Usman Efendiyo Babic in 1906. The first modern works in Zazaki language with latin alphabate were started to be written after 1960, and since 1990, the works in Zaza literature have increased day by day. Afterwards, the works in the field of plays and theatre started to get increased after 2000's. An extensive conscience and a powerful transformation is required for the maintainability of modern Zazaki literature, which is also essential in the field of theatre. Zazaki Literature is new in the fields of both language and literature. Therefore, it is very hard to build a new literature on a weak ground. This hardship is especially seen in the fields of plays and theatre texts writing. Zazaki theatre has been servicing for introducing a nation and its culture since 90's. Zazaki plays release social questions to public within the scope of humour and irony. When compared with the theatre of other nations, it is seen that Zazaki language is very new and weak in terms of theatre.

Key Words: Zaza Language, Literature, Theatre, Play, Zazaish theater

DESTPÊK

Zıwan u kultur, heyatê insani dı unsuranê muhiman ra yê. Zıwan u kultur hem sebebê hem zi neticeyê yobinan î. Kultur ho verni do yan zıwan? Kultur erca yo yan zıwan? Cevabê ini persan dı teyna ma raviyerti ya:

Wırdı zi zêpi yê u bêyobinan kê m u sist moneni.

Însan, pê zıwanê xu qıymet geno u wareyê tedrisat, iqtisad, komel u edebiyati dı aver şıno. Riyê erdan dı ciya ciya zıwani esti. Her insan u komel pê zıwanê xu şınasiyeno u qıymet geno. Eger yo zıwan, qıseykerdış u nuştış dı aver nêşıyo u tepiya bımono şarê ê zıwani ‘edetê xu ra, kulturê xu u kalıkanê xu ra bêxeber moneni u dur koni; nêşkeni edebiyatê xu, baweriya xu u dusturanê heyati bımusnê oladanê xu. Eger şarê yo mıntıqayi, mehsulanê kultur u zıwani ra dur bıkuwero muhtemel o ê bındesti, tengi, tada u zuari ra nêxelısiyeni.

Mıyanê zıwanani goniyan dı Zazaki ri yo teluka esta. UNESCO, wextêko nızd dı yo rapor neşır kerd. Guereyê mo rapori “Zazaki mıyanê ê zıwanan dı hesıbiya wa ki ê zıwanê hê beni vindi. Eger, qey xelasi u averşıyayışê Zazaki yo xebat u tedbir çın bo Zazaki zerreyê 50 serr dı bena vind.”²

Destê yo Zazayi ra nuştıyo Zazaki yo verin guerê texminan beynatê serranê 1798 u 1831 dı nusiyayo. İnı serran dı Sultan Efendi ‘Elewiti ser yo metin nuseno. İnı metin pê herfanê ‘Erebki zıwanê Zazaki dı nusiyayo u 32 ripel o.³ Serra 1899 dı Mala Eħmedê Xaşı pê herfani ‘Erebki yo mewlido Zazaki nuseno u dono çap kerdış. Dıma serra 1906 dı Mala ‘Usman Es’ad Efendiyo Babıc pê herfani ‘Erebki yo mewlid nuseno; labelê mo mewlid encağ serra 1933’ dı Şam dı pêserokê Hawar dı pê herfani Latinki çap beno. İnı serran ra hetta serranê 1980’ın Edebiyatê Zazaki dı mavac ki çik nênusiyeno. Teyna serra 1963 dı pêseroka *Roja Newe* u 1979 dı pêseroka *Tirej* dı çend hebi nuştıyê Zazaki ca geni. Ê nuştıyê zi pê herfanê Latinki nusiyeni. Serra 1985 ra heta 1990 nuştıyê Zazaki, pêserokanê zafzıwanan dı ca geni. Serra 1990 ra heta eka hını rucc bı rucc kitabi Zazaki neşır beni.⁴ İnı serran dı zıwanzanoğ u nuştıği imla u alfabeya Zazaki ser şıxuliyeni. Rına inı serran dı seraser pêserokê Zazaki veciyeni. Serranê 90’ın ra pê zey Zazaki u zıwanan binan ser tada u inkâr beno sist. İnı sist biyayış dıma çend çapxaneyê qey çapkerdışê kitabani Zazaki abeni. Veciyayışê kitabani, pêserokan, ferhengani u albumanê Zazaki dıma Zazaki dı averşıyayış vıraziyeno. Serra 1995 ra pê Almanya u Tırkiya dı Zazaki proğrami vıraziyeni. Televizyonan dı proğrami Zazaki dest pêkeni. İnı proğrami eğleb çerçewayê ‘sohbet, kultur, siyaset u muzik’ dı vıraziyeni. Pelanê internet dı siteyi Zazaki beni zêd.

Xebatê tiyatroyi qey cuyışê zıwani muhim i. İnı serranê peyinani dı zıwanê Zazaki dı tiyatroyi yeni nuştış u kayi sehneyi kay beni. İnı xebat, seba goni biyayışê zıwanê Zazaki yo goma akademik a. Meqsedê xebatê ma edebiyatê Zazaki dı tesbitê xebatanê tiyatroyi yo.

2 Murat Varol, “UNESCO’nın Dil Raporlarına Göre Zazaca’nın Durumu ve Geleceği”, *Turkish Studies*, Volume: 10/2, Winter 2015, s. 997-1006

3 Mustafa Dehqan, “Diyarbakır’dan bir Zazaca Alevi Metni”(Çeviren: Fahri Pamukçu), <http://zazaki.de/turkce/makaleler/Dehqan-Diyarbakırdanbirzazacaalevimetni.pdf>, tarixê resayışi: 11.03.2019

4 İsmail Söylemez, “Geçmişten Günümüze Zazaca Dergiler: Kronoloji, Sorunlar ve Çözümler”, I. *Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, s. 175-191.

Ma zi ina xebata xu dı edebiyatê Zazaki dı behsa xebatani tiyatroyi kenî. Edebiyatê Zazaki dı tiyatro zi zey tewıranê binan hema zaf newe yo. Tewırê tiyatroyi dı eğleb serra 1990 ra pê kayî Zazaki nusiyeni u kay benî. Serra 2010 ra pê wareyê tiyatro dı hetê teknikê sehneyi kayî Zazakiyê muhimi nusiyeni u kay benî.

1. TİYATRO

1.1. Daşınasnayış u Xısusiyeti Tiyatroyi

Huneri rındi, ponç hebi yê: Mimari, heykel, resim, muzik u edebiyat.

Tiyatro yo tewırê edebiyati yo. Tiyatro ya yo metine ki nusiyayo ya zi yo vıraşte(kurgu) yo, hiş dı viraziyeno. Tiyatro, hetê kaykeran ra seba temsil kerdişi tayi meselayan u çıyan verê temaşakeran dı sehne dı ramuecniyeno.

Tarixê tiyatroyi, qasê tarixê insanan esto. Kelimeya tiyatroyi, Yunanki yo kelime ya u ina me'na dı şıxuliyena: 'cayêko omeyo vinayış ya zi oniyawo cı.' Kelimeya 'tea' ra viraziyawa u me'naya 'sehne(seku)' dı şıxuliyena. Kelimeyi 'drama, dram ya zi dramatik'î herındê tiyatro dı şıxuliyêni. Drama zi yo kelimeya Yunanki wa u me'nayê 'A hediseya ki heyat ra yena guretiş.' dı şıxuliyena.

Eyro tiyatro, kulturânê heme milletan dı cayêko muhim têpışeno; labelê tiyatro zafyer yo hunero rocawayi wo. İ.V. esro V. dı Yunanistan dı Diyonizos bıbi.⁵ O wext Yunanjan, vatên 'ino Diyonizos yo ilah o'. Merasimanê rêzxeıbnayış dı qey ino ilahi merasim vıraştên. Ini merasiman dı hewayê rituelanê dini dı zey reqıs u raks tigeıyreni u xu leqneni.⁶ Vani tiyatro ini hereketan ra veciyayo. Dıma zi tiyatroyê Rocawayi averşıyo u pê nameyê 'trajedi, komedi, dram'î ciya biyo u her cayê dınya dı vilabiyo.

Edebiyatê Tırkan dı ino tewır dı eseri tor verini Tanzimat ra pê nusiyayi u sehne dı ca gureti. Wextê Tanzimat dı tiyatroyi nameyi zey 'eserê temaşayi u sehneyi, tiyatro; kay u piyes' nameyi gureti.⁷ Eyro zi ina kelima, 'ê banê ki tede kayi sehneyi kay benî, qefleyê kay u kaykerê ki uca dı kayê sehneyi kay kenî.' ana ma viri.⁸

Tiyatro yo hunero rınd o u heyatê insanan sehne dı pê hereketan u tigeıyışan raştikin ramuecneni. Tiyatro, zıxmi u rındiya xu teqlid ra geno. Ma zani ki

5 Haldun Taner ve Özdemir Nutku ve Metin And, *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1966, r. 27

6 Aysen Sina, "Eskiçağda Atina'da Şenlikler", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, H. 1, r. 42-59.

7 Metin And, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, r. 67.

8 İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş 2- Hikâye, Roman, Tiyatro*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, r. 49.

insanani verinan ra heta eka hikâyeyi, çiyê muhimi pê hereketan, jest u mimikan vaciyêni. Rına ini çiyi pê teqlidan ramuecniyêni.

Tiyatro(kay), pê ino xîsusiyyetê xu tewîranê binan ra ciya beno:

“Tiyatro, verê temaşakeran dı u pê hereket, jest u mimikan vîraziyena.”

Eserê tiyatroyi dı şarto verin kay u temsil kerdiş o. Heta yo eserê tiyatroyi sehne nêgero, kay nêbiyo qiymetê ey kîfş nêbeno. Tiyatro, pê ekibê kaykeran serfiraz bena ya nêbena. Serfiraziya kay dı qasê nuştoği tesirê kaykeran, idareker u dekori esto. Kay, çı wext sehne biyo u verê temaşakeran dı ramuecniyo o wext bena tamam. Gereka nuştoğê kayi, cayê kayi, kay çı wext sehne gena, behsê kayi, vateyanê kayi vercu ra tesbit bikero.⁹

Tiyatro, zafhetin ‘timiyankerde(komplike)’ yo huner o. Eger ma tiyatro u tewîranê binan binan tîver ino xîsusiyyet hol beno eşkera. Ehmet Kutsi Tecer, qey ino xîsusiyyeti vano: *“Pê xetanê esli tiyatro ma wo: Ha pê wesitayê soti, îfadeyanê riyi u hereketanê leşi zerreyê yo çarçewa dı verê temaşakeran dı hewayê teqlid dı pê kesan ramuetişê hikâye u efsane yo.”*¹⁰

Yo eserê tiyatroyi nuştoğ, metin u kay ra yeno meydan:

- Nuştoğ, eğleb şexsêk o. Bena ki nuştoğê kayi ya çend ten ê ya zi nêno zonayîş.¹¹

- Eserê kayi ya metnêko nuşteki yo ya bê metin o. Esero bê metin dı çarçewa bellu niya u wuestati ha destê kaykeran da.¹²

- Tiyatro dı dehkera, ya bî şeklê diyalogan ya bî şeklê monologan nusiyena. Bena ki dehkerayê tiyatroyi heyato raştikin, meselayêka tarixi, efsaneyêk ya zi gîyalêk ser ra bo. Gereka weqa ya zi biyaye sehne dı qey muetîş bibo. Tiyatro dı, hereket u tîgerayîş muhim o.¹³

Hediseyê ki insan u komel ser ra yê ini hediseyi, qey tiyatro zaf muhim i. Te-kiliya, tezatiya, piyordayîş u tivernayîşê insanan u şaran qey tiyatroyi, dehkerayi erca yi. Tiyatro dı meqsed keyf u ders dayîşê insanan o.¹⁴ Tiyatro, zey fîkr, hiş u musayîşi insani zaf hetan ra resneno. Ge ge iqtidaran u hukumetan holi ser wesîfneno, ge ge tenkid keno ki wa rayîra raşt mucno şari u wa insani yo rêza raşt dı aver şiyeni.

Gereka kayê tiyatroyi, raştî ra paşt bigero. Tiyatro dı her çî teqlid ser şîno.

9 Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, r. 631.

10 Ahmet Kutsi Tecer, “Orta Oyunu Tiyatrodur”, *İstanbul Dergisi*, C. 2, H. 5, Mart 1995.

11 Çetişli, e.n.v, r. 51.

12 E.n.v, r. 52.

13 E.n.v, r. 54.

14 Hasan Kavruk ve Ramazan Salman, *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Yılmaz Matbaacılık ve Yayıncılık, Malatya 2016, r. 200.

Gereka ina raşti u ini teqlidi zêpiyan yo zıxmi bıgerên! Gereka benatê ca(dekor) u dehkeraya kay dı yo omişi bıbo. Tiyatro dı dekor yo wesaitê titik u xemıl nêyo, qey ramuetişê raşti yo wesait o. Wexti gueri, halê cuyê kaykeran u cayan dekor, kinci u aksesuari bedliyenı.

Kesê ki kayê sehne dı ca geni, beni kayker gereka ê kamci insanan teqlid u temsil kenı guerê zıwan u fekê yın qısêbıkerên. Tiyatro, qey zıwanê dayıki muhim o. İta dı zıwan tor weş, rınd u raşt şıxuliyeno. Seba may kaykeri xısusiyetê vatişi ser zaf vındeni. Kesêko hetê kaykeran ra temsil beno zanayişê ey, kurme ey, meqam u imkanê ey, tıgerayişê ey qey şıxulnayişê zıwani muhim o.¹⁵

Tiyatro, zey edebiyat, sinema u muzik huneranê binan ra zaf istifade keno u tayi gılanê huneran dı çend hebi xısusiyetan ser wuertağ o.¹⁶ Tiyatro, zey roman u hikâye tewırê vaciyayışı nêyo; tiyatro dı ramuetiş u fıkrınayış ho vernı do.¹⁷

Hiri tewırı tiyatroyi esti: Trajedi, dram u komedi.¹⁸

1.2. Tarixê Tiyatroyi

Tiyatro zi zey zaf gılanê huneri merasimanê diniyan ra veciyayo. Dıma hewayê rituelanê dini ra koto duri u xuser biyo yo tewırê edebiyati. Dewıranê verinan dı insanan çiyêki tebiet dı esti u şiyayişê heyati ra yê, qey enan ya şekilê resimi dı temsil vıraşti ya zi şekilê ramuetişı dı misal dayi. Xebatanê arkeoloji dı zaf cayan dı resim tespıt biye ki ini resiman dı sareyê u desti insanan dı puesteyê heywanan u maskeyi esti u ini insani hê reqısyeni.¹⁹

Tiyatro, İ.V seserra 6. dı komelê Yunan dı merasimanê dini ra biyo ciya u xuser biyo yo huner. Yunan dı tiyatro, pê merasiman vıraziyeni ki ê merasimi qey pawıtışê bereket u pil kerdışê ilahan omên vıraştış. Ini tiyatroyi kılamanê qoro, temaşayan u yo kayker ra teşkil biyêni. Qoro dı vercu 50 tenan ca guretên, dıma Aiskhylos humara tenan heta 12 ano war u yona kayker keno zêd. Tiyatro pê destê Sophocles u Euripides aver şıno.²⁰

Romaya khon dı tiyatro vercu rewşa tiyatroyê Yunanan ser şıno, dıma zey fars, parodi, palyaço u tenkidi siyasiyi kayi usulê mıntıqayi wareyê tiyatroyi dı ca geni. Ino dewır dı zey Seneca, Horatius, Plautus u Terentius hunerkari tiyatroyi esti.²¹

15 And, e.n.v, r. 63

16 Çetişli, e.n.v, r. 52.

17 E.n.v, r. 54.

18 Kavruk ve Salman, r. 200.

19 Özdemir Nutku, *Dram Sanatı Tiyatroya Giriş*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, r. 15.

20 Metin Balay, "Tiyatronun Doğuşu Üzerine Bir Model Önerisi", *Tiyatro Eleştirme ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, Serr: 2012 C. 0, H. 12, r. 71-97, <http://dergipark.gov.tr/teddergi/issue/18482/194621>, 05.06.2018

21 Nutku, e.n.v, r. 42, 57.

Çağ o miyanin di tiyatroyi eğleb qey kilise(dêr) wezife vineni.²² Bêmay aq-roboti, hokkabazi u hergeleyi ya tek u teyna yan zi miyanê qefle di temaşayan vırazêni. Rına ino çağ di tiyatroyi, hini veciyeno verê temaşakeran.²³

İtalya di tesirê Ronesansi ser tiyatroyi beno xurt u pê zaf çiyani neweyan aver şino. Seserra 15 u 16. ra pê tiyatroyi vercu Roma di dima zi zobina cayan di sehne geno, vıla beno. Seserra 17. ra pê zafi dewletanê Ewropa di tiyatroyi milli runiyeni. Seserra 18. di tewirê komediya tiyatral di eseri muhim nusiyeni u sehne beni. Seserra 19. wareyê tiyatroyi di beno çağê cereyanê Romantizmi. Heta ino tarixi, tiyatroyi di meseleyi rueci ca guretên; labelê ino tarix ra pê tiyatroyi di meseleyi tarixi zi ca geni. Ina seserra di xebatanê tiyatroyi di zey İbsen, Strindberg u Çehov nuştoği kay namdar ê. Seserra 20. ra pê hini tiyatroyi, hewayê modern di eseno u rewşa xu ya ekayın geno.²⁴

Edebiyatê Tırkan di tiyatroyi, wextê Uyguran ra esto; labelê ino tiyatroyi, tiyatroyê şari yo.²⁵ Dewri ‘Usmaniyan di zey kukla, kayêmiyan u meddah kayi urfi inê şari esti. Tanzimat ra pê edebiyatê Tırkan di usulo modern di kayi nusiyeni u nişandiyeni.²⁶

1.3. Terimi Tiyatroyi

Qey cewabanê persanê ‘*Tiyatro çita wa, seni wa, xususiyetê ey kamci yê u çadî kay bena?*’ gereka insan terimanê tiyatroyi bızano. Ma ge ge zey ‘suflor, dekor, aksesuar u tirad’ terimanê tiyatroyi şınawêni yan zi inî terim ca ca veciyeni verê ma. Seba inay zanayişê mi teriman lazım o. Çend terimê tiyatroyi inî yê.

Adaptasyon: Ina kelime Fransızki ya. Yo kay zobina yo zıwan ra guerê hal u weziyetê şari çarniyena yona zıwani; kay, kulturî guere bena kêm ya zi zêd.²⁷

Aqsesuar: Çek çol u çi mi ki kayker qey dekori şıxulneno ya zi ê çiyê ki dekor pê enan bena weş u tam.²⁸

Akustik: Eywananê tiyatroyi u konseri di teknikê vılakerdişê soti yo.²⁹

Dekor: Ê eşyayê ki qasê kayi sehne di şıxuliyeni u sehne pê enon bena hedre.³⁰ Hiri tewiri dekori esti: Dekoro realist, dekoro şairki, dekoro bı sîtil.

22 E.n.v, r. 188

23 Pelin Yıldız, “Sahne ve Seyirci Etkileşiminin Tarihsel Gelişiminde Göstergibilimsel Açından Bir Analiz”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Serr: 2005, C. 13, r. 426-442.

24 Circle Love, Dünya Tiyatro Tarihi ve Tarihsel Gelişimi, <https://circlelove.co/dunya-tiyatro-tarihi/> 05.06.2018

25 Lokman Baran, “Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Serr: 2007, H. 42, r. 191-211.

26 And, e.n.v, r. 27-49 u 68.

27 Taner ve Nutku ve And, e.n.v, r. 1

28 E.n.v, r. 2.

29 E.n.v, r. 3 u 93.

30 E.n.v, r. 23.

Diksiyon: Tiyatro dı bı yo zıwano zelal, akerde, vicinaye u qasê usulê qal-kerdışi rınd u weş qısêkerdış.³¹

Drama: Ino tewır dı yo hedise ya zi yo mesele pê temsil u teqlid kay beni.³²

Dublor: Kaykero ki tiyatro ya zi sinema dı zêdyerê yo roli yo.³³ Çı wext kaykero esil çin bo ino kayker herındê ey geno.

Jest: Hereketê ki pê destan, engeleyan³⁴ u lıngan vıraziyeni.³⁵

Koro: Qefleyê deyirbazan o. Tede hem ciniyi hem camerdi esti.³⁶

Kostum: Ê kincê ki kaykeri seba temsil u rolê xu dani xu ra.³⁷

Mimik: Vaciyayışê fıkr u hissi bı çıman, birûyan, fek u riyi.³⁸

Monolog: Yo hediseyê ka tena yo ten vano; xu bı xu qısêkerdışê kaykeri.³⁹

Muhavere: Yobinan dı qısêkerdış u suhbetê⁴⁰ qehremanan o.⁴¹

Pandomim: Hereketi bêvengi yê. İta dı temsil u teqlidi pê jest, mimik u kostuman bêvengi ramuecniyeni.⁴²

Perde: Yo kay dı her yo leteyê kayi yo. Destpêkerdışê kayi dı perde abeno u qediyayışê kayi dı qefliyeno.⁴³

Rejisor: Kesêko kay qey sehne hedre keno u idare keno.⁴⁴

Suflor: Kesêko peyniya perdeyi do. Ino kes kay, metin ra teqip keno u çı wext yo kayker yo cumle xu vira kero ay ano ey vir.⁴⁵

Hiri Qeydeyi Yoyi: Trajedi dı hiri qeydeyi esti. İni qeydeyi: Yoyiya wext, yoyiya ca, yoyiya weqa.⁴⁶

31 E.n.v, r. 26

32 E.n.v, r. 28.

33 E.n.v., r. 29 u 119.

34 **Quel** (Bn: Roşan Hayıg ve Brigitte Werner, *Zazaca Türkçe Sözlük / Türkçe Zazaca Sözcük Listesi*, Tij Yayıncılık, İstanbul 2012, r. 370.

35 Taner ve Nutku ve And, e.n.v, r. 53.

36 E.n.v, r. 61.

37 E.n.v, r. 41.

38 E.n.v, r. 67.

39 E.n.v, r. 68.

40 **Yobinan dı qısêkerdış, qalkerdış.** (Bn: Gruba Xebate ya Vateyî, *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî*

Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009, r. 316.

41 Taner ve Nutku ve And, e.n.v, r. 69.

42 Leyla Karaömerlioğlu, “Okul Öncesi Eğitimde Doğaçlama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Sahne Sanatları Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana 2010, r. 25. <http://library.cu.edu.tr/tezler/7709.pdf>, 27.05.2018

43 Taner ve Nutku ve And, e.n.v, r. 85.

44 Taner ve Nutku ve And, e.n.v, r. 89-90.

45 E.n.v, r. 100.

46 Taner ve Nutku ve And, e.n.v, r. 116.

2. EDEBİYATÊ ZAZAKÎ DI TİYATRO

2. 1. Edebiyatê Zazaki dî Kronolojiyê Tiyatroyi

Edebiyatê Zazaki, wareyo nuşteki dî hema newe yo. Seba inay ino edebiyat dî kayi tiyatroyi zaf verin nêyê. Ê merdumi Kurmanc u Zaza yi sebebanê ciyayan ra serranê 1980 ra pê şiyi Ewropa. Enan uca dî şewi kulturi tertib kerdî. Ini şewan dî skeç u kabareyi Zazaki zi ca gureto.⁴⁷ Ma Edebiyatê Zazaki dî tewirê tiyatroyi xebatanê verinan 1990 ra dima vineni. Serra 2013 ra pê ino ware dî xebati muhimi vîraziyeyi u ini xebatan sehne dî ca gureti.

Tiyatroyê Zazaki eyro ho buli keno. Ê kayê ki kay beni egleb tarzê parodi dî kilm ê. Tay kayi zobina zıwanan ra hê tadayêni Zazaki. Ini xebati qey xebatani rından u zıxman hivi doni. Gereka qey tiyatroya Zazaki edebiyatê fekki arıbdıyo. Çunki mehsuli edebiyati qey tiyatroyi zey rıstım ê.⁴⁸

Ê kayê ki Zazaki nusiyezi u heta eka sehne gureto kronolijiya enan hına wa:

- Qefleyê Tiyatroyê Botan, şaristanê Köln dî guriyena. Ino qefle serra 1990-91 dî pê kayê *‘Mem û Zin’* u dima serra 2001 dî tiyatroyê Zagrosi pê kayê *‘Macir Rızo’* sehne geno. Ini wırdi kayan dî ca diyeno Kurmancci u Zazaki.

- Rındo Sur, Berlin dî pê nameyanê *Çol û Xeyal* (2004), *Se Êsên* (2005) u *Merdıman* (2010) hiri hebi kayan dano kaykerdış.

- Serra 2004 dî şaristanê Den Haag inê Holanda dî tiyatroyê *‘Hesrete’* niyena ru. Ino qefle runayışê xu ra heta eka kayênê Zazaki kaykeno.⁴⁹

- Karcayê Huneri Seyr-î Mesel 2003 dî İstanbul dî destpê xebatanê xu kena u zıwanê Zazaki pê kayê *Sayê Moru (Şahmaran)* sehne gena.⁵⁰

- Tiyatroyê Şaristanê Diyarbakıri serra 2010 aşma Tışronoverin dî kayê *‘Tî Gara Niyê’* kaykeni.⁵¹ Ino kay, Tırki ra açarniyawa u nuštoğê kayi *‘Eziz Nesin o’*. Ino qefle rına serra 2013 aşma Tışronopeyin dî vistonika *Pîre û Luye’* Zazaki hewayê kayê tutan dî dono kaykerdış.⁵²

- Tiyatroyê Seyr-i Meseli serra 2011 aşma Tışrinopeyin dî pê yo kayo bı nameyê *‘Kayo Mîxenet’* dî sehne geni. Nimeyê ino kayi yo vıraştışo gıyali yo.⁵³

47 Seyîdxan Kurij, Zazalar ve Zazaca Yazını, <http://www.zazaki.net/haber/zazalar-ve-zazaca-yazini--781.htm>, 27.05.2018.

48 Veli Kişioğlu, “Zazaca Tiyatro Üzerine”, *Tarihsel ve Sosyolojik Gelişimi İli Zazaca Tarih Edebiyat Coğrafya Folklor*, Kalan Yayınları, Tunceli 2019, r. 203.

49 Ç.n.v.

50 Ç.n.v.

51 Ç.n.v.

52 <https://www.haberler.com/diyarbakir-da-zazaca-tiyatro-oyunu-sergilendi-5347119-haberi/>, 29.05.2018

53 <http://www.kalemsuare.com/2011/11/16-uluslararası-ankara-tiyatro-festivali.html?m=0>, 29.05.2018

• Qefleyê tiyatroyê ‘Areyê Kay’i serra 2012 aşma Keşkulan dı dı Sehneyê Raştiya Enqera dı bı nameyê kayê *Xırmaçeki* sehne geni. Rına mo qefle serra 2014 aşma Tebax dı dewa Gökçek mezraya Mırık dı yo xirbe dı yo kay icra keno. Ino kay, derheqê 9 merdımın a. Ini merdımı serra 1994 dı beni vini u dıma zi kışiyeni.⁵⁴

• 23 Nisan 2013 dı qezaya Siwerek dı merasimanê ruesanê ê tutan dı talebeyi mektebo sıfıteyın inê Şehit Öğretmen Metin Gençdali yo kayê Zazaki kaykeni.⁵⁵

• Qezayê Bongılan inê Çolig dı serra 2014 aşma Heziran dı pê nameyê “*Nomé-i Pé Sekenâ*”yo tiyatroyo Zazaki sehne geno. Ino kay, melımanâ mektebê miyaninê Öğretmen Veli Tuğayı dersa Tırki Cahide Boylu nušta u hetê talebeyanê mo mekteb kaybiyo.⁵⁶

• Serra 2014 aşma Tebax dı ‘Tiyatroyê Şehr-i Bingöl’ Bexçeyê Çayı inê İstasyon dı qey kayê Zazaki sehne geno.⁵⁷

• Tarixê 21 Sıbat 2015 dı çarçewaya şenayiyê Rucê Zıwanê Daylıki dı Zaza-Der, şaristanê İstanbul dı Kampusa Kuştepeyê Unıwersiteya Bilgi de nameyê *Embıryan Dosto Dismeno* yo kay da kaykerdı.⁵⁸

• Ini serranê peyinan dı hını her serr çend kayi Zazaki hetê ciya ciya dezgehanê tiyatroyi sehne geni.

• Ê qefleyê ki edebiyatê Zazaki dı xebatanê tiyatroyi kêni, metinê kayên nuseni u kayên dani kaykerdışi guereyê tesbitanê ma şeş heb i. Ini qefleyi ini yê:

- Areyê Kayi,
- Tiyatroyê Şehr-i Bingoli,
- Tiyatroyê Seyr-i Meseli,
- Qefleyê Tiyatroyê Çêverê Asmêni,
- Ekiba Tiyatroyê Gıngımı,
- Tiyatroyê Şaristanogırd inê Diyarbekiri

2. 2. Edebiyatê Zazaki dı Xebati Tiyatroyi

Edebiyatê Zazaki dı, xebati tiyatroyi hema newe yê u zey Hüseyin Çağlayan, Yısmayıl Mirza, İlhami Sertkaya u Nazım Kalkan çend nuštoği esti.

Tiyatroyê Zazaki, zafyer trajikomik yo hewa dı şıno. Çunki, cuyê şarê Zazayan dı dec, derd, hesret, tada u ğurbet zaf i. Zazaki dı xebatê tiyatroyi dı xet ra aver şını:

Xeta nuştışê kayan u qefleyê tiyatroyan

54 <http://dersimnews.com/kultur/kaybedilen-insanlarin-anisina-zazaca-tiyatro.html>, 29.05.2018

55 <http://www.siverekhaber.com/metin-gencdal-ilk-ve-ortaokulu-ogrencilerinden-zazaca-tiyatro-oyunu-1265h.htm>, 29.05.2018

56 <http://www.solhan.gov.tr/ilcemizde-zazaca-tiyatro-sahnelendi>, 29.05.2018

57 <http://www.gencinsesi.com/haber/2626/gencte-tiyatro-senligi.html>, 29.05.2018

58 zazader.org/wp-content/uploads/2018/01/2017FALİYET-RAPORU.pdf, 31.05.2018

1.1.1. Eserê Tiyatroyi Zazakiyi

Edebiyatê Zazaki dı kitabı tiyatroyi çend hebi yê u zobina kayi zi ripelanê ruecnameyan u pêserokan dı hewayê metin dı neşır biyi.

2.2.1.1. Mêrdeyê Şewê⁵⁹: Nuştoği ino kitabı Berfin Zenderlioglu u Mirza Metin i. Ino kitab serra 2011 dı çap biyo. Ino kitab Kurmancki yo u nameyê ey Kurmancki 'Reşê Şevê' yo. Roşan Lezgîn ino kitap açarnayo Zazaki. Ino kitab 52 ripel o. Ino metin dı 12 hebi sehneyi esti. Zıwanê kitabı nuştışı gueri zelal o. Ino kitab, hewayê kay dı, reya verin hetê *Destar_ Theatre* ra serra 2009 dı şaristanê İstanbul dı sehne gureto.

Ino kay biyişê inson ra heta mergê insani mîcadeleyê heyat ra behs keno. Ina mîcadele dı barê ciniyan girano. Serqehramanê ino kay Gulizar a. Gulizar, suleyan ra kağıdan aridona u rueşena. Debarê xu pê ruetişê kağıdan kena. Ino kay yo ceribnayış o, hiş u zihniyetê mêrdeyan ser hesap perseno. Ma ino kitab dı a tada, zuari u zerrtengiya ki ciniyan ser ra wa, ma ay vineni. İta dı vaciyaşêko alegorik esto. Mêrdeyê Şewê, yo temsil o u mekanizmayê dewlet u komeli temsil keno.

Mêrdeyê şewê, zey 'reşê şewi, reşikê şewi, hûtê şewi, keftar u qulê şewi' gelek nameyan name geno. Tırki zi ino çiyô gıyalı ra voni 'Gulyabani'⁶⁰. Merdeyê şew, yo versiya xışn a, ina versi inê cin u cinawıron a. İni çiyi qıjtıya insan ra merdum ser tesir vırazêni. Merdeyê şewi ya zi qulê şewi ters u serdesti ser sembol i. Raşti ra çı wext behsê inan bıbo, yo xof kona insani u insan recıfıyeno.⁶¹

Ina hına yo mekanizma wa timotım insan teqıp kena, gueşdari kena, tersnena u zey yo kalmeyi sareyê insani ser dı vınena. Gulizar zi miyanê çarxanê ina mekanizma dı taniyena, miyena çopan dı gerena u kağıdan aridona. Gulizar, zerreyê xu dı heyatê xu ekayın u viyerte nona tıver; kona zerreyê hesap persayışı. Kay hetêk ra trajik o, insan decneno hetêk ra komik o, insan dono huyayışı.

Kay dı cızbê psikolojik şıxulıyayı. Pê inı cızban, temaşakeran dı yo hiş vıraziyena ki ciniyon ser tadayê camerdani seni yo tesiro xırab vırazeno. Guereyê ina xebati, heyat yo kay nêyo; labelê duştê heyat dı insan seni yo weziyet geno kayê hınayın mucneni ma.

2.2.1.2. Ema Lengê⁶²: Ino kitab, Huseyin Çağlayan nuştı. Ino kitab, kitabê tiyatro yo u serra 2017 aşma Gulan dı neşır biyo. Ino kitab dı şeş hebi sehne/ perdeyi esti. Her perde zi benatê xu dı sehneyan ser ciya beno. Perdeyo yayın

59 Berfin Zenderlioglu ve Mirza Metin, *Mêrdeyê Şewê*, (Kurmanckî ra Çarnayış: Roşan Lezgîn), Weşanên Avesta, İstanbul 2011.

60 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013, r. 267

61 Ömer Sevinçgül, *Gizli Saklı Mevzular-2: Efsanevi Varlıklar ve Görünmeyen Yaratıklar*, Nesil Yayınları, İstanbul 2016, r.

62 Hüseyin Çağlayan, *Ema Lenge* (Eşq u Dez), Belge Yayınları, İstanbul, 2017.

dı hot, dıyın dı new, hirin dı şeş, çarın dı heşt, poncın dı new u şeşın dı hiri hebi sehneyi esti.

Ino kitab u kay dı eşq u dej ra behs esto. Uşen, bawê Ema yo. Hot hebi laci Uşeni esti. Ino mêrik zaf wazeno yo keynayê ey bibo. Homa, yo keyna dono cı. Uşen, zaf beno şa u nameyê ina keyna Emina nano pa. Serra dewra 38 dı esker erzeni dewa inan ser, dewican ri zaf heqeret keni u dewican kışeni. Ema, binê leşanê insanan dı monena u wextêko esker dew ra şino, a binê leşan ra veciyena; labelê linga ay biya leng. Dewici waharê Ema veciyeni, qıcı dewi pê Ema lax keni u cıra voni ‘Ema Leng!’. Ema bena pil u dew dı yo mêriko quel dı zewiciyena. Nameyê ino mêriki ‘El o. ‘El zi zey Ema bêkes u bewahar o; labelê ino ‘El nêxebitiyeno, timotim reqa weno. Wı u Ema pinêkeni. Ema, yo qıj ana dınya; labelê ino qıcı xestexane dı verdena. Dıma a u yo lac zerr fineni yobinan. Ina tekiliya nımneni; çımkı ê şar ra, urf ra u tore ra tersêni. Ino eşqo qedex ra yo qıc beno. Nameyê ino qıcı Murat o. Qıcı dewi pê Muradı xax keni u tera voni ‘P..ç’. Inay ser, Murat kono babiyê xu dıma...

3.3.3.3. Sur u Çeçer⁶³: Ino kitabê kayi Yismayil Mirza, serra 2018 dı nuştı. Nomeyê nuştıği raştikin Hüseyin Duman o. Ino kitab dı 15 hebi perdeyi esti. İta dı hediseyi sareyê yo tutêk ra viyereni: Nameyê ino tuti Can o. Can şino mekteb. Dadı u babiyê ey merdi, wı keyeyê xala xu dı moneno. Yo embazê ey esto. Nameyê embazi ey Bako Kor o. Can u Bako embazi. Can, kay ra heskeno; labelê nêrehet o. Can, hişa Zazaki ser aql o u hayê ey ‘Ehmedê Xasi, Avesta u Rençber Eziz ra esta.

Ino kitab dı ‘dec, tada, şayi u halê komel’ ra behs esto. Ma ripelo verin ra fohm keni ki armancê nuştıği ina wa: Rençber Eziz, miyanê Zazayan dı yo merdimo erca yo. Merdumêko çıman ra nêvineno, dınya hetê rengan ra ey ri tari ya. Rengi ey ri seni te’rif beni, wa wendekar inay biyaro xu viri.

3.3.3.4. Ferat eve Şirin ra⁶⁴: Ino kitabê Yismayil Mirza yo. Kitab, serra 2018 dı tesirê kitabê Nazım Hikmeti ‘Ferhat ile Şirin’ dı nusiyayo. Kitab dı çar perdeyi esti. Her yo perde dı hiri çar sehneyi esti.

Hikayeya Ferhat u Şirin yo hikayêka menşur a. Eşqê Ferhat u Şirin, beynatê şaranê ‘Ereban, İraniyan, Tırkan, Kurdan u Zazayan yeno zonayış. Nuştığ, kitabê xu dı vono, “hekate Ferat u Şirine, hekata Zazauna khana...”⁶⁵

3.3.3.5. Hesrete, Doxtor Laser u Xılamalo Muduro: Ini hiri kayi nuştığ İlhami Sertkayê nuştı u dayi kaykerdışı. Metinê ini hiri kayên zi destê ma dı çin i. Nuştığ qey ini kayên hına melumat dano:

63 Yismayil Mirza, *Sur u Çeçer*, Ceylan Matbaacılık, İstanbul 2018.

64 Yismayil Mirza, *Ferat eve Şirin ra*, Ceylan Matbaacılık, İstanbul 2018.

65 E.n.v., r. 4

“...Mı pê nameyê ‘ Hesrete, Doxtor Laser, Xılamalo Muduro’ hiri hebi senaryoyê Zazaki zi nuşti.⁶⁶ ... ‘Hesrete’ yo tiyatroyê wo u zafî şaristananê Ewropa di sehne giroto. Rino kayê ‘Doktor Laser’ pê yo kayker kaybene, mı ino kay zi da kaykerdiş. Ê, tekiliya mı tiyatroyê di esta. Mı zaf waşt ez ‘Hesrete’ hewayê film bionci. Ez gereya, mı pers kerd, tesel kerd u senaryo da zaf cayan. Weşê herkesi şibi; labelê dor biameni peran gure xeribiyen.... (Îni hiri kayi) Hê arşivê mı di vînêni...”⁶⁷

“...Babetê Hesrete, ju keyeo ke welat ra amo Ewropa, o yo. Ju lacek u ju kêneke ebe piyê xo Ewropa de manênê. Kenekê xo raver bena, zaf çî musena, bena entelektüele. Her çî ke şî, zonê ma musena u ders dana. Lacêk beno serxoş u ju hevala xo ki zê(sey) xo esta. Keye de, diyalogê pi u lacek xırabo. Kenekê mabênê nê diyaloganê xıraban de menda... Mabênê eşqan dero. Hesrete, eşq, gem têmiyan dere ita (tiya) de. Hama bêçare niye. Wazenê her tim alternatîf vecêne. Wextê veri de nêvîndenê, serba deme amayoği mesaj dane. Yanê bı kılmi, hal çıqas xırab beno, wa bibo, mordem(merdım) gereke alnertatîfan veco. Mesaj no wo...”⁶⁸

3.3.3.6. Ma Kom Geci, Şewqê û Kelaw: Nuştogê inî wırdî kayan, Nazım Kalkan o. Kayê *Ma Kom Geci*⁶⁹, ponc perde yo. Hedise yo xestexaneyê gecan di viyerêna u kay dı yo nêweş ra behs beno. Ina nêweş yo keyna ya, aqıl u hiş ser temom a; labelê zey filozafan ser tay çıyan vana. Inî çıyan ser voni bela ma keyna nêweş a u ay beni erzeni xestexaneyê gecan. Ino xestexane dı yo muameleyo weş çin o u hem toxtor hem zi wezifedari wezifeyê xu tam nêani ca. Seba inay ina keyna xu dalıqna. İta dı inî meseleyi trajikomik ê u pê zıwano ironik vaciyeni.

Kayê *Şewqê û Kelawî*⁷⁰, çar perde yo. Ino kay dı tada u zulmê şewqe ra behs esto. Çı wext Cumhuriyet ‘ilon bena, zaf qanuni u me’meleyi vuriyeni u pê hişê Ruecawayi newe ra nusiyeni. Zaf çî weradiyeni u qedex beni. Inî çıyan ra yo zi Qanunê şewqe yo. O wext komi ma qebul nêkerdên, şaşika xu nêvetên u şewqê nênen sareyê xu ser ya wı dalıqnên ya zi eştên hepıs. Ino kay, ino zulım ra behs kenı.

3.3.3.7. Kaê Khırte: Ino kay Gül Kapar, şenayiyê Ruecê Zıwanê Dayki inê tarixê 21 Sıbat 2016 nuştı u idare kerda. Seba ino kay Gül Kapar hına melumat dona:

66 <https://hesrete.wordpress.com/biyografi/>, 29.05.2018

67 <http://www.basnews.com/index.php/tr/culture-arts/371543>, 29.05.2018; Ferhat Pak, “Nuştogê İlhami Sertkaya’dı Reportac”, *Çıme*, Serr 3, Umar, Payız 2007, r. 14-17.

68 Asmêno Bêwayır, “İlhami Sertkaya de Mobet”, *Miraz*, Serre: 1, Umar: 2, Sıbat 2007

69 Nazım Kalkan, *Tiyatronun Gelişimi-Zazaca Tiyatro ve Bir Zazaca Tiyatro Denemesi*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü (Yayımlanmamış) Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Eylül 2014, r. 12-28.

70 Nazım Kalkan, “Şewqe u Kılav”, *Vir Edebîyat u Folklor*, Serr: 1, Umar: 1, 2016, r. 67-73.

“Ez wazena ita dı wa yo tiyatroyê Zaza-Der bibo; çunki mu zerr da ino gure. Ez eşkena ino gure bikeri. Helbet, duayen esti ki pê serran emek dayo. Ez nêwazena wa inan ri heqeret bibo; labelê guereyê mu tay hunermendiya mu esta. Teyna meqsedê mu ez qayil a (ino gure) qey zıwanê xu bıwıraz...”⁷¹

3.3.3.8. Rengê Awe: Ino kay, kitabê tiyatroyi “Toplu Oyunlar-3’ dı ca geno. Nuştoğê ino kayi Cuma Boynukara yo. Ino kitab, Tırki yo. Roşan Lezgin ino kay, 2010 dı Tırki ra açarnawo Zazaki. Ino kay dı 9 sehne yi esti u qehramani yo cini u cumerdi yê. Ini wırdi hişê xu ya komeli ser zêpi niyê. Onayışê meseleyan ser pinêkeni; labelê çı wext ini wırdi zerr koni yobinan u eşq kono bênate famkeni ki eg yo dınyawa newe bıwırazi u gıyal bikeri ê ino problem helkeni.⁷²

PEYNI

Tiyatro zey huneranê binan merasimanê dini ra biyo, dıma din ra ciya biyo u xuser biyo yo huner. Tiyatro huner ser yo cayê bedıliyayış o; çunki yobinon ra ciya insani pê fıkranê tewıran peyni dı tesirê tiyatroyi ser yo qey raşt yeni yoca.

İlmê tiyatroyi, ilmê cuya yo u hunerê komel o. Çımeyê heyati timatım averşıyayış wazeno. Kayê tiyatroyi dı beynatê kaykeran u temaşakeran dı yo dayış u guretiş esto. Tiyatro, zerreyê ino dayış u guretiş dı hem kaykeran hem zi temaşakerani xu geno beno resneno rındıyanê ruhi u evrensolan.

Tiyatro, hına yo huner o pa cuyayê insani yo şeklêko eceib dı averşino. Seba inay tiyatroye qey cuyayê, zıwanê dayıka, baweriyê u fomkerdişê insani yo gureyo erca yo. İnsan, seni her ruc newe ra destpêkeno heyatê xu hına zi eşkeno her wext newe ra destpêbikero tiyatroyi. Seni cuya dı tepiya agerayış çin o, tiyatroye dı zi tepiya agerayış nêbeno.

Tiyatro, teyna hetê politika, iqtisadi u komeli ra cuya ser yo tesir vıraştış nêyo; eyni wext dı tiyatroye gonıbiyayışê yo zıwan o, pêserkerdişê tecrubeyanê şaran o. Tiyatro, inan hemın piya cayê xu ra leqnenno u komel aver beno.

Tiyatro, hına yo huner o hem keyfweşi dono insani hem zi insan musneno; hem insan huyeneno hem zi fıkrneno. Seba inay tiyatroye, xeyal ra vet yo dınya dono insani.

Tiyatro dı zey ‘dehkeran, temsil u insan’ çend unsuri bınin esti. Ini zi pê zıwan beni. Ino heyat pê insan u insan zi pê heyat esto. Wırdi zi bê zıwan kêm moneni; çunki insani yobinan dı pê wesıtayê zıwani beni şınasi, pikeni u heyat keni ava.

Musayışê u musnayışê zıwani zaf teknik u metodi tewırın esti. Musayışê u musnayışê zıwani dı muhim a ya insan rayıra raşt bızonno u tesbit bikero. Tiyatro

71 zazader.org/wp-content/uploads/2018/01/2017FALİYET-RAPORU.pdf, 31.05.2018

72 Cuma Boynukara (Tırkî ra çarnayox: Roşan Lezgîn), *Toplu Oyunlar – 3*, Mitos Boyut Tiyatro Yayınları, İstanbul 2002, r. 25-60

zi musayişê u musnayişê zıwani dı yo cayo muhim geno. Zıwanê dayiki insan dı yo qisêkerdişo weş u raşt muhim o, yena zonayiş tiyatroy, şıxuliyayişê zıwan dı zaf tesirin o zıwan aver beno.

Edebiyatê Zazaki, wareyê Edebiyatê nuşteki dı hema newe yo; ino rıd ra xebatanê tiyatroy dı zi ina neweyi esta. Yo zıwano ki zey Zazaki hını ho beno vin qey xelasiya ino zıwani, tiyatroy muhim o. Ma zi seba inay ina xebatê xu dı edebiyatê Zazaki dı tiyatroy ra behs kerd.

ÇIMEYÎ

And, Metin, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Balay, Metin, "Tiyatronun Doğuşu Üzerine Bir Model Önerisi", *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, Serr: 2012 C. O, H. 12, r. 71-97, <http://dergipark.gov.tr/teddergi/issue/18482/194621>, 05.06.2018

Baran, Lokman, "Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Serr: 2007, H. 42, r. 191-211.

Bêwayir, Asmêno, "İlhami Sertkayê de Mobet", *Miraz*, Serre: 1, Umar: 2, Sibat 2007

Boynukara, Cuma, *Toplu Oyunlar – 3* (Tirkî ra çarnayox: Roşan Lezgîn), Mitos Boyut Tiyatro Yayınları, İstanbul 2002, r. 25-60

Çağlayan, Hüseyin, *Ema Lenge (Eşq u Dez)*, Belge Yayınları, İstanbul, 2017.

Çalışlar, Aziz, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Çetişli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş 2- Hikâye, Roman, Tiyatro*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

Dehqan, Mustafa, "Diyarbakır'dan bir Zazaca Alevi Metni" (Çeviren: Fahri Pamukçu), <http://zazaki.de/turkce/makaleler/Dehqan-Diyarbakirdan-birzazacaalevimetni.pdf>, tarixê resayişî: 11.03.2019

Devellioglu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.

Gruba Xebate ya Vateyî, *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009.

Hayig Roşan ve Werner Brigitte, *Zazaca Türkçe Sözlük / Türkçe Zazaca Sözcük Listesi*, Tij Yayıncılık, İstanbul 2012.

Kalkan, Nazım, *Tiyatronun Gelişimi-Zazaca Tiyatro ve Bir Zazaca Tiyatro Denemesi*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü (Yayımlanmamış) Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Eylül 2014, r. 12-28.

- Kalkan, Nazmî, “Şewqe u Kılav”, *Vir Edebîyat u Folklor*, Serr: 1, Omar: 1, 2016, r. 67-73.
- Karaömerlioğlu, Leyla, “Okul Öncesi Eğitimde Doğaçlama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sahne Sanatları Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Adana 2010, r. 25. <http://library.cu.edu.tr/tezler/7709.pdf>, 27.05.2018
- Kavruk, Hasan ve Salman, Ramazan, *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Yılmaz Matbaacılık ve Yayıncılık, Malatya 2016.
- Kişioğlu, Veli, “Zazaca Tiyatro Üzerine”, *Tarihsel ve Sosyolojik Gelişimi İli Zazaca Tarih Edebiyat Coğrafya Folklor*, Kalan Yayınları, Tunceli 2019.
- Kurij, Seyîdxan, Zazalar ve Zazaca Yazını, <http://www.zazaki.net/haber/zazalar-ve-zazaca-yazini--781.htm>, 27.05.2018.
- Love, Circle, Dünya Tiyatro Tarihi ve Tarihsel Gelişimi, <https://circlelove.co/dunya-tiyatro-tarihi/> 05.06.2018
- Mirza, Yismayil, *Ferhat eve Şirin ra*, Ceylan Matbaacılık, İstanbul 2018.
- Mirza, Yismayil, *Sur u Çequer*, Ceylan Matbaacılık, İstanbul 2018.
- Nutku, Özdemir, *Dram Sanatı Tiyatroya Giriş*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- Pak, Ferhat, “Nuştoğ İlhami Sertkayê’dı Reportac”, *Çıme*, Serr 3, Umar, Payiz 2007, r. 14-17.
- Sevinçgül, Ömer, *Gizli Saklı Mevzular-2: Efsanevi Varlıklar ve Görünmeyen Yaratıklar*, Nesil Yayınları, İstanbul 2016.
- Sina, Ayşen, “Eskiçağda Atina’da Şenlikler”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, H. 1, r. 42-59.
- Söylemez, İsmail, “Geçmişten Günümüze Zazaca Dergiler: Kronoloji, Sorunlar ve Çözümler”, *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, s. 175-191.
- Taner Haldun ve Nutku Özdemir ve And Metin, *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1966.
- Tecer, Ahmet Kutsi, “Orta Oyunu Tiyatrodur”, *İstanbul Dergisi*, C. 2, H. 5, Mart 1995.
- Varol, Murat, “UNESCO’nun Dil Raporlarına Göre Zazaca’nın Durumu ve Geleceği”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/2, Winter 2015, s. 997-1006
- Yıldız, Pelin, “Sahne ve Seyirci Etkileşiminin Tarihsel Gelişiminde Göstergibilimsel Açıdan Bir Analiz”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Serr: 2005, C. 13, r. 426-442.
- Zenderlioglu, Berfin ve Metin, Mîrza, *Mêrdeyê Şewe*, (Kurmanckî ra Çarnayîş: Roşan Lezgîn), Weşanên Avesta, İstanbul 2011.

Çımeysi İnterneti

<http://dersimnews.com/kultur/kaybedilen-insanlarin-anisina-zazaca-tiyatro.html>,
29.05.2018

<http://www.basnews.com/index.php/tr/culture-arts/371543>, 29.05.2018;

<http://www.gencinsesi.com/haber/2626/gencte-tiyatro-senligi.html>, 29.05.2018

<http://www.kalemsuare.com/2011/11/16-uluslararası-ankara-tiyatro-festivali.html?m=0>, 29.05.2018

<http://www.siverekhaber.com/metin-gencdal-ilk-ve-ortaokulu-ogrencilerinden-zazaca-tiyatro-oyunu-1265h.htm>, 29.05.2018

<http://www.solhan.gov.tr/ilçemizde-zazaca-tiyatro-sahnelendi>, 29.05.2018

<https://hesrete.wordpress.com/biyografi/>, 29.05.2018

<https://www.haberler.com/diyarbakir-da-zazaca-tiyatro-oyunu-sergilendi-5347119-haberi/>, 29.05.2018

zazader.org/wp-content/uploads/2018/01/2017FALİYET-RAPORU.pdf,
31.05.2018

zazader.org/wp-content/uploads/2018/01/2017FALİYET-RAPORU.pdf,
31.05.2018